

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ INSTITUTE OF CRIMINAL OFFENSE: ANALYSIS OF LEGISLATIVE NOVEL

Шаповалова Ю.В., аспірант
кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Стаття присвячена важливій і актуальній темі – аналізу основних оновлених положень кримінального закону, зумовлених запровадження інституту кримінального проступку. Автори аналізують законодавчу передумову запровадженні даного інституту – реалізацію реформи кримінальної юстиції. З 1 липня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617–VIII, який запровадив інститут кримінальних правопорушень, які відповідно до статті 12 Кримінального кодексу України поділяються на проступки та злочини. Проступком закон визнав передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 000 гривень) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Автор пропонує проаналізувати основні новели, що стосуються запровадження інституту кримінального проступку.

По-перше, закріплення законодавцем відсутності кримінальної відповідальності лише за готування до проступку, тоді як науковці наполягали на декриміналізації всіх видів попередньої кримінально-протиправної діяльності.

По-друге, відсутність повторності в разі відбуття покарання за вчинення кримінального проступку та запровадження фактично нового виду множинності.

По-третє, збереження підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, які існували для злочинів невеликої тяжкості, та оновлення строків для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з оновленням строків давності для різних категорій проступків.

По-четверте, відсутність судимості як правового наслідку засудження за проступок. Ця новела була сприйнята дуже неоднозначно і критикується за надмірну ліберальність.

По-п'яте, невідповідність покарань за вчинення проступків характеру цих діянь та сутності кримінально караних діянь і розміру шкоди, яку вони спричиняють.

Робиться висновок, що інститут кримінального проступку є досить молодим та потребує вдосконалення, яке можливе лише шляхом поєднання зусиль практиків та науковців. Поєднання їхніх зусиль дозволить віднайти оптимальний підхід щодо покращення та реальної дієвості цього інституту.

Ключові слова: кримінальний проступок, злочин, новелізація, кримінальний закон, правові наслідки.

The article is devoted to an important and relevant topic of analysis of the main updated provisions of the criminal law due to the introduction of the institute of criminal offence. The authors analyze the legislative prerequisite for the introduction of this institution – the implementation of criminal justice reform. On July 1, 2020, the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses” № 2617–VIII came into force, which introduced the institute of criminal offenses. 12 of the Criminal Code of Ukraine are divided into misdemeanors and crimes. The law recognized an act (action or omission) provided by the Criminal Code of Ukraine, for which the main punishment is a fine of not more than three thousand non-taxable minimum incomes (UAH 51 000) or other punishment not related to imprisonment.

The author proposes to analyze the main short stories concerning the introduction of the institution of criminal offense. First, the legislator enshrined the absence of criminal liability only for preparing for a misdemeanor, while scholars insisted on the decriminalization of all types of previous criminal activity.

Secondly, there is no recurrence in the case of serving a sentence for a criminal offense and the introduction of a de facto new type of plurality.

Third, maintaining the grounds for exemption from criminal liability that existed for minor crimes and extending the time limits for exemption from criminal liability, due to the renewal of statutes of limitations, for various categories of misdemeanors.

Fourth, the absence of a criminal record as a legal consequence of a conviction for a misdemeanor. This short story has been received very ambiguously and has been criticized for being overly liberal.

Fifth, the inconsistency of penalties for misconduct with the nature of those acts and the nature of the offenses and the extent of the harm they cause.

It is concluded that the institution of criminal offense is quite young and needs to be improved, which is possible only through a combination of efforts of practitioners and scientists. The combination of their efforts will allow to find the optimal approach to the improvement and real effectiveness of this institution.

Key words: criminal offenses, crime, amendment, criminal law, legal consequences.

Питання необхідності реалізації реформи кримінальної юстиції виникло вже давно, адже концепція реформування кримінальної юстиції, схвалена рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 передбачала, з метою гуманізації кримінального законодавства, трансформувати окремі адміністративні правопорушення та злочини у кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінити їх, наприклад, штрафними санкціями [1, с. 128]. Поступово реалізація положень концепції розпочалася з уведенням інституту кримінального правопорушення до тексту Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України). З 1 липня 2020 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих кате-

горій кримінальних правопорушень» № 2617–VIII, який і узгодив текст Кримінального кодексу України (далі – КК України) із КПК України. Адже і до тексту КК України було запроваджено інститут кримінальних правопорушень. Згідно зі ст. 12 КК України, тепер кримінальні правопорушення мали поділятися на проступки та злочини.

Розрізняти кримінальний проступок та злочин законодавець пропонує фактично за допомогою виду та міри покарання, що видається, на думку Т. Михайліченко, не найкращим варіантом для такого розмежування. Адже первинно кримінальні проступки мали б бути насамперед «створені» з огляду на багато адміністративних правопорушень (які «ховаються» у Кодексі про адміністративні правопорушення) і деяких злочинів невеликої тяжкості. Однак ця мета так і не була досягнута [2, с. 285]. Оскільки фактично лише керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів,

що знижують увагу та швидкість реакції, було «трансформовано» у проступок.

Узагалі поняття «проступок» (лат. *culpa levis* – «легка вина»; англ. *fault, misdemeanour, offence*) у теорії права є узагальнюючим і означає правопорушення, яке несе певну небезпеку, але не принципову для суспільства, тому воно і вважається менш суспільно небезпечним порівняно зі злочином. Уживання терміна «проступок» уже містить вказівку на явище, яке відповідає нормам, прийнятим у суспільстві і визначеним законодавством. А якщо це так, то очевидно, що одного цього терміна (поняття) уже було б цілком досить для позначення таких правопорушень [3, с. 53]. Відповідно до кримінального закону, нині кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 000 грн) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4]. Отже, тепер проступками, наприклад, є крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України), шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України), хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України). Кримінальний проступок характеризується такими ознаками, як: протиправність, невеликий ступінь суспільної небезпеки, обмеження санкцією, що відповідає суспільній небезпеці, виключення такого правового наслідку, як судимість, характерного для злочинів [5, с. 158]. З огляду на новизну цього інституту кримінального права, вважаємо за необхідне дослідити основні оновлені положення кримінального закону, зумовлені запровадженням інституту кримінального проступку.

По-перше, відсутність кримінальної відповідальності за готування до проступку. Ця умова має логічний характер і фактично дублює підхід попередньої редакції кримінального закону, яка також передбачала відсутність кримінальної відповідальності щодо готування до злочину невеликої тяжкості. У науковій літературі висловлювалася і нині має місце позиція щодо необхідності скасування кримінальної відповідальності не лише за готування, а й за замах на вчинення проступку [6, с. 1086]. Водночас такий підхід не знайшов законодавчого закріплення, можливо, через надміру гуманістичний характер.

По-друге, відповідно до ч. 4 ст. 32 законодавець передбачив відсутність повторності в разі відбуття покарання за вчинення кримінального проступку. Такий підхід законодавця досить неоднозначно був сприйнятий як науковою спільнотою, так і практиками. Наприклад, Н. Мірошниченко переконаний, що повторність проступку та повторність злочину повинні мати самостійне значення. Рецидив може бути лише за вчинення повторного умисного злочину після засудження за перший умисний злочин, якщо судимість за нього не була знята або погашена [7, с. 335]. О. Євдокимова зауважує, що, зважаючи на те, що судимість за вчинення проступку погашається шляхом відбування покарання, то вникає необхідність у розробленні та впровадженні нових ефективних превентивних кримінально-правових заходів, спрямованих на запобігання вчиненню нових кримінально караних діянь. Законодавець уважає, що таким заходом має бути кваліфікуюча ознака, запозичена з Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб чи протягом року після засудження за цією статтею». Водночас залишається невирішеним питання, до якого виду множинності буде належати ця ознака? Ми переконані, що наявна ситуація зумовлена відсутністю системного підходу до оновлення законодавства. Саме тому існує нагальна необхідність узгодити зміст даної ознаки із традиційними формами множинності

кримінальних правопорушень шляхом внесення відповідних змін та доповнень до розд. VII Загальної частини КК [8, с. 231].

По-третє, збережено було і законодавчий підхід щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів невеликої тяжкості. Адже, згідно з розд. IX КК України, передбачається звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення проступків з таких підстав: у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки, у зв'язку із зміною обстановки. Що стосується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, то кримінальний закон передбачає деякі особливості для проступків. Зокрема, два роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі, та три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі. Стосовно зупинення строків давності, то тут діють загальні правила для всіх кримінальних правопорушень: якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, ухилилася від досудового розслідування або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється із дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання, а із часу вчинення кримінального проступку – п'ять років [4].

По-четверте, відсутність судимості як правового наслідку засудження за проступок. Нині згідно з п. 2–1 ч. 1 ст. 89 КК України особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання визнаються такими, що не мають судимості. Якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить кримінальне правопорушення, перебіг строку погашення судимості переривається й обчислюється заново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання (основне та додаткове) за останнє кримінальне правопорушення (ч. 5 ст. 90 КК України) [4]. Законодавчий підхід щодо відсутності судимості за вчинення проступку піддавався значній критиці, зокрема, Л. Остапчук та Д. Ключай переконані, що залишення кримінального проступку без судимості суперечить як адміністративному, так і кримінальному законодавству [9, с. 120].

По-п'яте, санкції за вчинення кримінальних проступків. Цікавим є те, що штрафи за певні адміністративні правопорушення набагато вищі. Чи може така мала сума штрафу якось вплинути на винного? Напевно, ні, єдине, що може вплинути на нього в таких ситуаціях, – це «участь» у кримінальному провадженні та його засудження. Крім того, за відсутності належного покарання, сумірного з характером діяння, не буде досягтися і мета такого покарання, оскільки розмір поточного штрафу подекуди не може ні покарати, ні виправити, запобігти вчиненню нових кримінальних проступків і поготів [10].

У підсумку хотіли б наголосити, що з метою лібералізації, гуманізації й економії кримінальної репресії до КК України було запроваджено новий інститут – інститут кримінальних проступків. Його поява викликала чимало дискусій та суперечностей, зокрема стосовно повторності, відсутності судимості, строків звільнення від кримінальної відповідальності, у зв'язку із закінченням строків давності та сумірності покарань. Водночас цей інститут справді є молодим та, безперечно, потребує вдосконалення, яке можливе лише шляхом поєднання зусиль практиків та науковців. Поєднання їхніх зусиль дозволить віднайти оптимальний підхід щодо покращення та реальної дієвості цього інституту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степаненко О., Камінський П. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 38. С. 128–130.
2. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 284–290.
3. Ответственность за проступок : концептуальная модель / В. Таций и др. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 48–85.
4. Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.12.2020).
5. Ліпіна В. Кримінальний проступок у контексті реформування кримінального законодавства. *Молодий вчений*. 2019. № 3 (1). С. 157–160.
6. Демидова Л. Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна новела і кримінально-правова проблема. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : колективна монографія / за заг. ред. Ю. Аленіна ; відпов. за вип. І. Гловюк. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 1071–1093.
7. Мірошніченко Н. Визначення проступку та злочину у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 331–336.
8. Євдомікова О. Кримінальна відповідальність за повторність кримінальних проступків. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 231–237.
9. Остапчук Л., Клочай Д. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінальних проступків. *Национальный юридический журнал : теория и практика. National law journal: theory and practice*. 2020. № 1. С. 118–122.
10. Вознюк А., Алексєєва-Процюк Д. Кримінальні проступки : актуальні питання внесення змін і доповнень до КК України. URL: <http://naia.kiev.ua> (дата звернення: 16.12.2020).